

УДК 631.52:633.12:633.17(477.72)

Аверчев О.В.

доктор сільськогосподарських наук

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ДИНАМІКА ВИРОЩУВАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ГРЕЧКИ ТА ПРОСА В УКРАЇНІ

Анотація. Висвітлюються питання динаміки вирощування і реалізації гречки та проса в Україні. Приведені натуральні та вартісні показники економічної ефективності виробництва гречки і проса. Зроблений аналіз структури реалізації проса за напрямками реалізації. Надані висновки та пропозиції щодо розвитку зернового господарства і ринку круп'яних культур.

Ключові слова: динаміка, ефективність, гречка, просо, площа, валовий збір, реалізація.

Постановка проблеми. В Україні зернове виробництво було, є і буде провідною галуззю сільського господарства. Збільшення виробництва зерна – це стратегічно й екологічно важливе завдання, яке є основою досягнення продовольчої незалежності країни. Проте відомо, що за останні роки значного приросту врожаю зернових культур, не відбулося. Крім того, неефективне використання зрошуваних ґрунтів актуалізує проблему зниження дефіциту рослинницької продукції. Тому на сучасному етапі вирішення цих питань набуває особливої гостроти.

Для розв'язання цих складних завдань необхідно у кожній агроекологічній зоні використовувати нові перспективні зернові культури, їх сорти (гібриди) з високим генетичним потенціалом урожайності, а також застосовувати комплекс агротехнічних заходів, що відповідає району вирощування. Одними з таких перспективних високоврожайних сільськогосподарських культур є гречка та просо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою удосконалення елементів технології вирощування круп'яних культур (гречки, проса) в Україні займалися Алексєєва О.С., Білоножко В.Я., Кващук О.В., Тимошенко В.В., Криницька Л.М., Заєць С.О., та інші вчені. Але динаміка вирощування, та економічна ефективність круп'яних культур вивчена недостатньо, а на сучасному етапі в рослинництві пріоритетним напрямом є виробництво продукції, що потребує меншого застосування ресурсів при максимальному використанні потенціалу вирощуваних культур і регіональних особливостей.

Питання підвищення економічної ефективності виробництва круп'яних культур вимагають подальшого наукового обґрунтування і практичного вирішення.

Виклад основного матеріалу. Аграрії України ніколи не вважали гречку провідною сільськогосподарською культурою. Її вирощували переважно тільки власники крупорушок та виробники з налагодженими контактами із переробниками. У багатьох господарствах гречка вирощувалася з метою підтримки власного бджільництва. Товарне зерно мало незначну географію переміщення. Як правило, де гречка вирощувалася, там вона і споживалася.

За останні роки площа під гречкою суттєво не змінювалася. У 2010 р. посіви становили майже 200 тис. га, що на 22% менше рівня попереднього року. Торішній урожай сягав 134 тис. т та поступався попередньому на 29%. При цьому урожайність знаходилася на рівні 6,7 ц /га. Аграрії називали той рік неврожайним через несприятливі погодні умови під час сівби, коли в ґрунті не вистачало вологи та посушливий період достигання зерна. Як наслідок, невинувдані сподівання. Урожай виявився найменшим за увесь період вирощування гречки, а ситуація із виробництвом миттєво позначилася на кон'юнктурі ринку.

Найважливішим аргументом на користь широкого впровадження гречки в землеробство Південного степу України є повторні посіви гречки на зрошуваних площах. Гречка одна з найбільш перспективних культур для цих цілей. Великим резервом у збільшенні виробництва зерна цих культур є повторні посіви. Площі посіву основних куль-

тур стабілізувалися, і розширювати посіви гречки та проса за рахунок ярвого поля господарськи недоцільно.

Показник фізіологічної норми споживання проса на одну особу становить 2,6 кг на рік. Для забезпечення внутрішньої потреби населення України у цьому цінному продукті харчування необхідно виробляти щорічно близько 120 тис. т продовольчого зерна. Обсяги виробництва проса в Україні в 2011 р. становлять 140,5 тис. т, а в 2006 р. 123,5 тис. т. Таким чином, внутрішня потреба задово-

люється тільки на рівні споживання населення. Подальше зростання виробництва проса зумовлено необхідністю нарощування виробництва тваринницької продукції.

Проте, площа, з якої зібрано врожай проса в Україні за останні роки постійно скорочуються і у 2012 р. становить 152,5 тис. га. Найвищі показники зібраних площ були у 2000 р. – 366,5 тис. га. Дані таблиці 1. свідчать, що посівні площі проса у 2012 р. на 22,5 % менші, ніж у 1990 р.

Таблиця 1

Показники виробництва круп'яних культур в Україні

Показники	Роки						2012 р. у % до 1990 р.
	1990	2000	2005	2010	2011	2012	
Просо							
Площа, з якої зібрано врожай, всього, тис. га	196,8	366,5	120,4	85,3	156,4	152,5	77,5
Валовий збір у вазі після доробки, тис.т	338,0	426,1	140,6	117,1	278,8	157,4	46,6
Урожайність з 1 га зібраної площі, ц/га	17,2	11,6	11,7	13,7	17,8	10,3	60,0
Гречка							
Площа, з якої зібрано врожай, всього, тис. га	362,3	528,9	396,2	198,6	285,7	273,3	75,1
Валовий збір у вазі після доробки, тис.т	420,1	480,6	274,7	133,7	281,5	238,7	56,8
Урожайність з 1 га зібраної площі, ц/га	11,6	9,1	6,9	6,7	9,9	8,7	75,0

За даними Державної служби статистики України у 2012 р. виробництво гречки становило 238,7 тис. т. На обсяги валового виробництва зерна впливають розширення посівної площі та підвищення урожайності. Площа збирання цього зерна становила 273,3 тис. га; середня урожайність дорівнювала 8,7 ц /га – ці показники значно відстають від показника 1990 р. і попередніх років.

Кліматичні умови Полісся та лісостепової зони дозволяють захистити посіви від посушливих вітрів, завдяки чому рослини краще розвиваються впродовж вегетації та дають вищий урожай. Найбільші валові збори гречки, за підсумками минулого 2012 р., отримали у Харківській (22,9 тис. т), Хмельницькій, Сумській (35,8 та 28,6 тис. т), Вінницькій (19,4 тис. т). Найвищі врожаї зерна з 1 гектара отримали аграрії Харківської (10,2 ц/га) та Тернопільської (10,5 ц /га), Київської (11,1 ц /га) областей. Для порівняння: уро-

жайність в Одеській області становила 5,6 ц/га.

Основне виробництво гречки зосереджено в сільськогосподарських підприємствах. Так, за підсумками 2011 р. агроформуваннями було зібрано 184 тис. т врожаю, що становить майже дві третини загального обсягу. Питома вага господарств населення у загальному виробництві цього зерна становила 16 %, фермерських господарств – 20 %.

Значний резерв збільшення виробництва зерна гречки ріст їх урожайності за рахунок впровадження нових, більш продуктивних сортів, удосконалювання технології вирощування, підбір оптимальних попередників, використання рекомендацій науки та передового досвіду.

За останні три роки валовий збір проса в Україні був найвищим у 2011 р. – 278,8 тис. т, але це значно менше показників 1990 та 2000 р., коли було зібрано 338 та 426,1 тис. т (рис.2).

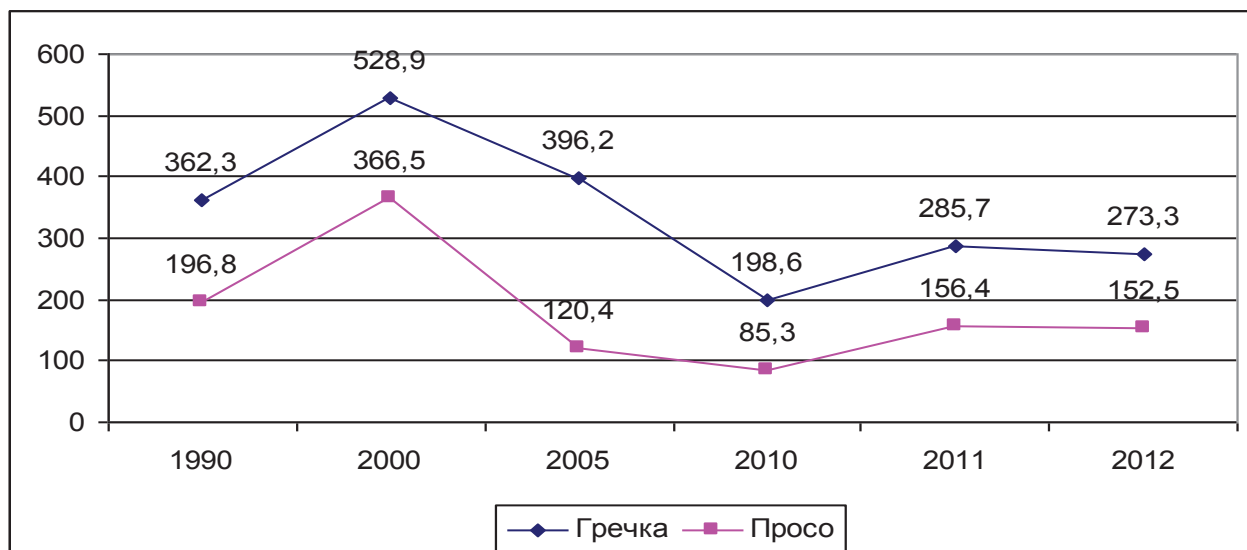

Рис. 1. Площа, з якої зібрано врожай гречки і проса в Україні, тис. га

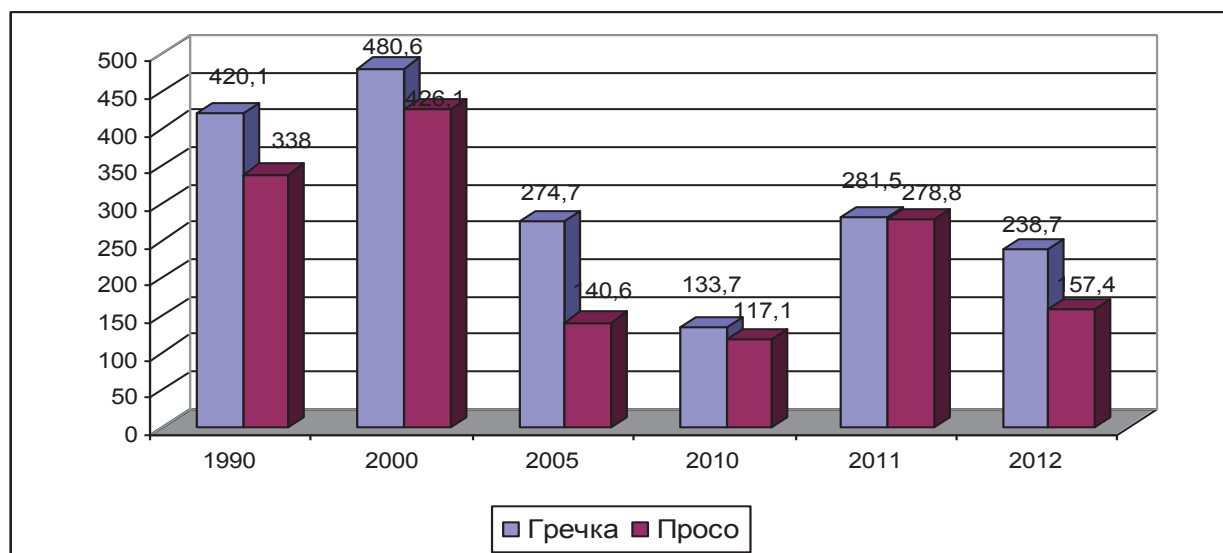

Рис. 2. Валовий збір гречки і проса в Україні, тис. т

За роки досліджень в Україні вирощували більше гречки, ніж проса, тільки у 2011 р. валовий збір цих круп'яних культур майже зрівнявся. У 2012 р. валовий збір гречки становив 238,7 тис. т. – це 56,8 % до показника 1990 р.

При високому потенціалі проса фактична урожайність проса залишається на низькому рівні – 10-15 ц/га. На графіку відображено рівень врожайності проса і ярових зернових культур, який відображає, що врожайність проса за досліджуваний період значно нижча, ніж групи ярових зернових культур (рис. 3).

В Україні просо найбільш поширене в Степу та Лісостепу. Середні врожаї проса в СНД коливаються від 13,5 до 18,4 ц/га, в Україні від 14,9 до 19,4 ц/га. Застосовуючи прогресивні технології, кращі господарства України вирощують по 45 - 55 ц/га і більше зерна на всій площі посіву.

Дослідження рівня урожайності проса за регіонами у 2012 р. свідчить, що середня урожайність по Україні становить 10,3 ц/га. У Вінницькій і Волинській областях урожайність сягає 20,5 та 21,8 ц/га, у Хмельницькій – 26,5, у Чернівецькій 20 ц/га, Полтавській – 16,2 ц/га. Отже, рівень урожайності проса значно змінюється за регіонами.

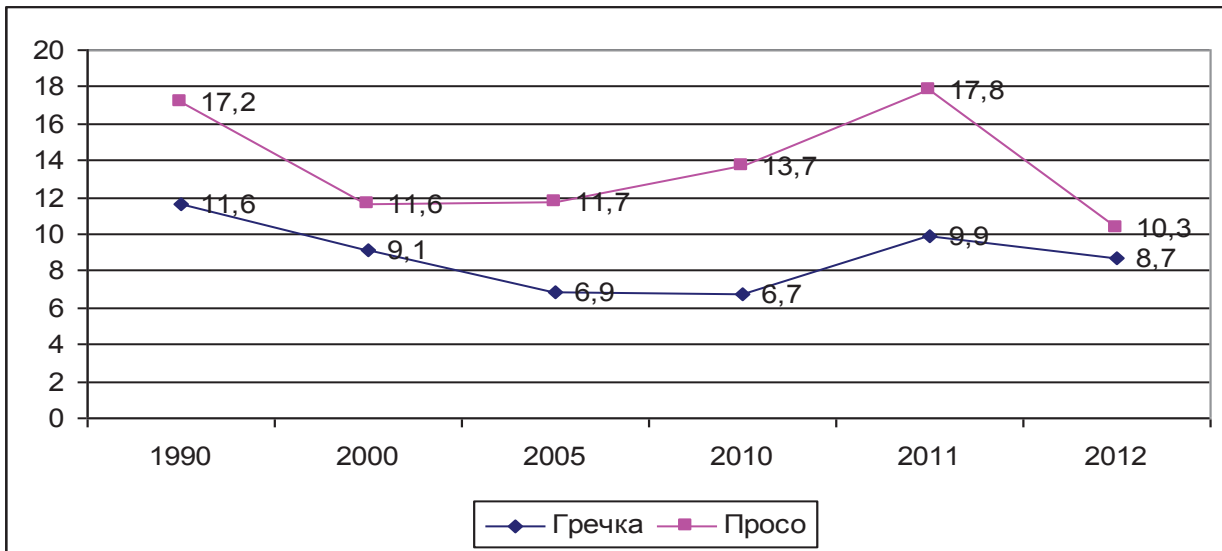

Рис. 3. Урожайність гречки і проса в Україні, ц / га.

Середня врожайність гречки в СНД невисока й нестабільна (від 3,1 ц/га в 1981 р. до 7,9 ц/га у 1987 р.). Вища врожайність її в Україні (у 1990 р. становила 11,6 ц/га). В інших країнах світу урожайність гречки теж невисока: у Канаді, США, Японії, Польщі 10 - 12 ц/га, трохи вища у Франції - від 10 до 20 ц/га.

В багатогалузевих господарствах частина вирощеного врожаю залишається в госпо-

дарстві для задоволення потреб тваринництва, видачі робітникам в рахунок оплати праці тощо. Тому реалізація проса значно відрізняється від валового виробництва. Так у 2012 р. за всіма каналами реалізації було реалізовано 117756 т проса – 74,8% від валового виробництва. Структуру реалізації проса відображає діаграма (рис. 4).

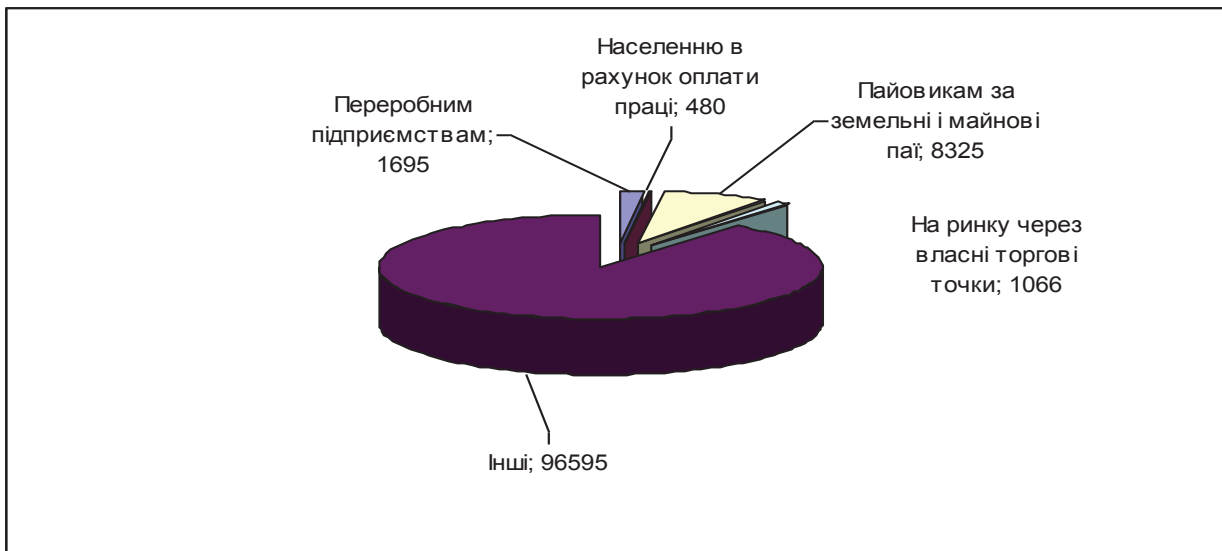

Рис. 4. Структура реалізації проса за напрямками реалізації, т.

Із загальної кількості реалізованого проса лише незначна частина надходить на переробні підприємства – у 2012 р. 1695 т – 1,4%. Зерно проса добре зберігається, тому особливе значення має для створення дер-

жавного резерву продуктів і кормів. Більшість видів сільськогосподарської продукції, призначеної для реалізації, а також ту, що залишається у господарстві, доводять до певних кондицій. Зокрема зерно після збері-

гання підсушують і доочищають. Продукція, яка залишається для внутрішньогосподарських потреб, вимагає належних умов зберігання, що запобігає її втратам.

У 2012 р. реалізовано 121649 т гречки за всіма напрямками реалізації – це 50,9% від

валового збору після доробки. Із загального обсягу реалізації гречки на переробні підприємства надійшло 11253 т або 9,2% (рис. 5).

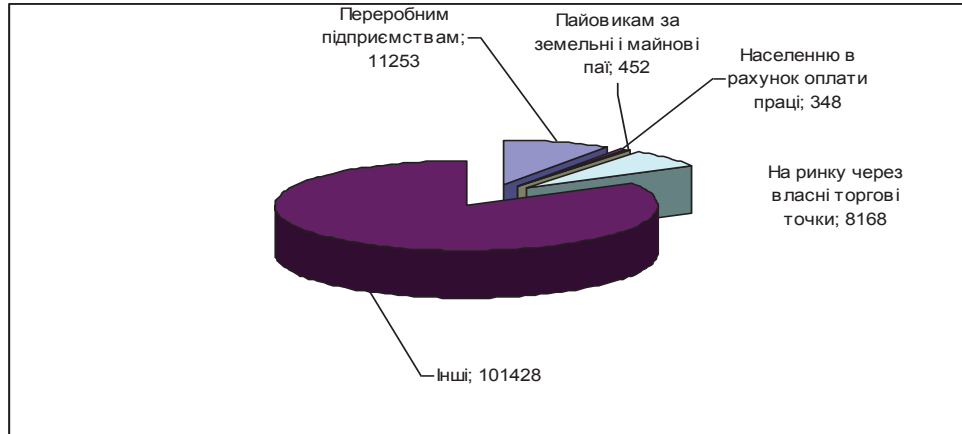

Рис. 5. Структура реалізації гречки за напрямками реалізації, т

Результати від реалізації проса і гречки сільськогосподарськими підприємствами

України відображає таблиця 2.

Таблиця 2

Результати від реалізації круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами України у 2011 р.

Показники	Гречка	Просо
Кількість реалізованої продукції, тис. т	102,2	75,7
Повна собівартість продукції, тис. грн.	306874,3	86076,1
Чистий дохід (виручка від реалізації), тис. грн.	487579,2	114284,6
Прибуток (збиток), тис. грн.	180704,9	28208,5
Повна собівартість 1 ц. грн.	300,26	113,76
Середня ціна реалізації, грн.	477,07	151,03
Рівень рентабельності, %	54,2	40,2
Реалізовано у % до обсягу виробленої продукції у звітному році	36,3	27,2

При реалізації 75,7 тис. т проса сільськогосподарські підприємства одержали 114284,6 тис. грн. виручки від реалізації, а витрати на виробництво і реалізацію становили 86076,1 тис. грн. Відповідно прибутки становили 28208,5 грн. Ціна реалізації 1 ц проса на ринку була вища собівартості і становила 151,03 грн./ц. Рівень рентабельності 27,2% свідчить, що кожна витрачена гривня на вирощування проса приносила товаровиробникам 27,2 коп. прибутку. Рівень товарності 27,2% свідчить, що було ре-

алізовано менше продукції, ніж вирощено в поточному році.

Реалізація гречки також приносила сільськогосподарським підприємствам прибутки і рівень рентабельності її вирощування вищий, ніж проса – 36,3%. Середня ціна реалізації 477,07 грн./ц. Висока ціна на ринку забезпечує більш високі показники прибутковості, тому гречка є перспективною культурою.

Висновки. Проблеми розвитку зернового господарства і ринку круп'яних культур може бути вирішено на основі відповідного

закону України, згідно з яким держава відновлює контрактну систему на зерно в обсягах раціональних потреб та стратегічних запасів, впроваджує механізм інтервенційних закупівель, створює відповідну інфраструктуру на ринку зерна. За цією схемою в Укра-

їні має бути створене Державне управління по виробництву і продажу зерна та переробки зерна, підпорядковане Уряду, діяльність якого контролюватиметься представниками товаровиробників і організацій, що входять в його адміністративну раду.

Список використаних джерел

1. Аверчев О.В. Сучасний стан та перспективи розвитку гречкосіяння в Херсонській області / О.В.Аверчев, Д.П. Колесник // Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць. – Вип. 18. – Херсон: Айлант, 2001. – С.57-61.
2. Алексеева О.С. Гречка / О.С. Алексеева. – К.: Урожай, 1976. – 131 с.
3. Аверчев О.В. Агроекологічне обґрунтування адаптивних технологій вирощування круп'яних культур у різних ґрунтово-кліматичних районах півдня України: [монографія]/ Аверчев О.В. –Херсон: Гріль, 2012.- 417 с.
4. Сільське господарство України у 2011 р. Статистичний збірник / Відп. за вип..О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 376 с.
5. Україна у цифрах у 2011 р. Статистичний збірник. / За ред.. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 251 с.

Summary.

The article analyzes the problems of dynamics of growing and selling buckwheat and millet in Ukraine. It represents statistical data of a 5-year period (in comparison with 1990) concerning the dynamics of sown areas of buckwheat. The paper proves that the area of buckwheat and millet crops decreased by 77,5% in 2012 as compared with 1990. The gross yield of grain crops in Ukraine considerably decreased in recent years (-46,6% in comparison with 1990). It is connected with the decrease of buckwheat areas and yields (-60%). According to the summary of 2012 the highest gross buckwheat yields were received in Kharkiv (22,900 tons), Khmelnytsk, Sumy (35,800 and 28,600 tons), Vinnytsia (19,400 tons) regions. The highest yields of grains per hectare were received by the agrarians from Kharkiv (10.2 centners per hectare), Ternopil (10.5 centners per hectare) and Kyiv (11.1 centners per hectare) regions.

The research of millet yield rates in the regions in 2012 proves that the average yield in Ukraine is 10.3 centners per hectare. The yields in Vinnytsia and Volyn regions reach 20.5 and 21.8 centners per hectare, in Khmelnytsk – 26.5, in Chernivtsi – 20 centners per hectare, Poltava – 16.2 centners per hectare. The article represents analysis of the structure of selling millet according to the trends of selling. It provides conclusions and suggestions concerning the development of the grain farming and market.

Keywords: *dynamics, efficiency, buckwheat, millet, area, gross yield, selling.*